Arno Oja meenutades

1. XI 1950 – 25. V 2026

Foto: Sirp

Arno Oja avaldas kaks raamatut: mahuka, 90 kirjatööst koosneva kogu „Kajaloodi vari. Artikleid ja arvustusi 1989–2016" (2016) ja mõnevõrra õhema, 29 pikemat või lühemat kirjandusvaatlust sisaldava „Eesti kirjandusmaastikul. Kirjutisi 2016–2020" (2021). Pärast esimest raamatut arvati ta Eesti Kirjanike Liidu liikmeks. Teise raamatu napivõitu vastuvõtt jättis temasse rahuldamatuse tunde, ta vihjas rohkem kui korra, et mina võiksin sellest raamatust kirjutada, vist lausa ootas seda, nii et kui 2025. aastal panin kokku oma artiklikogu, siis kirjutasin selle tarbeks Arnole pühendatud loo „Iru estofiil ja tema aed".[1] Kirjutasin raamatust ja natuke üldisemaltki, ütlesin ära enda meelest kõige olulisema, sest juba siis oli tunne, et see võib olla temast viimane kirjutis. Pärast „Eesti kirjandusmaastiku" ilmumist hakkas autori tööhoog tasapisi vaibuma. Loomingus nägi tema viimane pikem artikkel trükivalgust 2020. aasta septembris, see oli Vladimir Beekmanist, ja mulle tundus, et Arno sõbralikult mõistev kriitiline hoiak ja mänguline lähenemisviis oleksid sobilikud nii mõnegi nõukogudeaegse unustusse vajuva kirjaniku kaasavõtmiseks tulevikku, aga siis loobus ta ometi sellest küsitava väärtusega missioonist. Ja pühendus rohkem oma virtuooslikule harrastusele: ristsõnade lahendamisele.

Arno ilmus Tallinna Pedagoogilisse Instituuti 1975. aastal, meie parajasti teisel kursusel rügavasse õpperühma. Temaga käis kaasas hämar legend, et ta on pidanud Tartu ülikoolist sunniviisil lahkuma, aga et ta on mingis mõttes geenius, kelle mälu kohta olevat ülikoolis öeldud, et sajandis sünnib ainult paar sellist inimest. Ja tema käitumine loengutel, kiired vastused küsimustele, kirjandusalased teadmised, mis meil alles silmapiiril seisid, kinnitasid selle legendi õigsust. Temaga võis kiiresti sõbruneda ja juba istusime pärast loenguid kahekesi Narva kohvikus ja arutasime trammikolina taustal kirjanduseasju. Selline vestlus tundus temale olevat loomulik ja õieti ainuke olukord, kus ta tahtis viibida ja kus ta kuidagi iseenesestmõistetavalt kogu aeg viibiski, ei mäleta jutte muudel teemadel. Kuigi meenub pedagoogiline praktika pioneerilaagris, õieti pingutus sellest viilida, mis suuresti tänu Arno veenvale suhtlemisoskusele õnnestuski. Vaatasin kohvikus vanemale ja erudeeritumale koolivennale õpihimuliselt otsa ja panin hoolega tähele, mida ta rääkis – surmtõsiselt ja murelikult – Aivo Lõhmuse

[1] **T. Haug**, Kuramaaži lõpp ja teisi kirjatöid. Tallinn: EKSA, 2025, lk 218–224.

luulekogu arvustamise probleemidest. Sest tema avaldas ajakirjanduses juba arvustusi! (Tõsi, „Kajaloodi varjust" jättis ta oma noorepõlve kirjatööd kõrvale.)

Ja siis tuli seletus teda saatva hämara legendi teisele osale. Ühel päeval oli ta lihtsalt kadunud. Mitte küll täielikult, sest aeg-ajalt ilmus ta välja, kord halvemas, kord paremas seisukorras, aga oli selge, et kõrgkoolide lõpetamine ei ole talle kontimööda. („Kesvamärjuke ja „peediks" kutsutud piiritusevein oli meie noorusaegne suhtlusvahend, odav ja hakkas hästi pähe", nendib ta Tarmo Tederi autobiograafilise taustaga teost arvustades.[2]) Ta tegi katseid püsi leida, töötas muu hulgas lühikest aega raamatukogus, mida jäädvustab kaks koolilastele mõeldud kommenteeritud bibliograafiat.

Murranguaegadel oli teda jälle näha: 1989. aastal avaldas ta Loomingus eelmise aasta luule ülevaate, 1990. aastal esines väliseesti kirjanduse konverentsil mõjuva ettekandega Kalju Lepikust, nähes tema loomingus eepost, sümfooniat, viieosalist suurteost, mis on võrreldav isegi Tammsaare „Tõe ja õigusega".[3] Aga siis oli ta jälle kadunud. Loomingu toimetajale, kellel kõik potentsiaalsed autorid on kuskil arvel, andsid need kadumised eriti selgelt tunda.

Arno Oja raamatutele lisatud bibliograafiad osutavad, et viljakas, terve kümnendi kestnud tööaeg algas tal – lõpuks ometi! – 2010. aasta paiku. Umbes sel ajal kohtasin teda Tallinna lähedal Andres Herkeli hoole all – majaperemees oli talle võimaldanud omaette elamise kõrvalhoones. Kadumiste nõiaring oli sellega katkestatud, kuid katkes lõplikult alles siis, kui mõnesugust kõrvalist abi vajav mees leidis rahusadama Iru hooldekodus, selle asutuse ühe noorema ja kõigiti lugupidamist teeniva elanikuna.

Meie olime vanad sõbrad kirjanduses. Jätkasime juttu sealt, kus see viimane kord, oli see siis eile või kümne aasta eest, oli pooleli jäänud. Nüüd põhiliselt kirja teel või telefonikõnedes, sest kohtumised jäid vahemaa tõttu harvaks. Eesti kirjandus oli meie suhtluse põhiteema, neil aineil fantaseerisime ja ulmlesime vahel üsna ülemeelikult ja võtsime ajaviiteks mängupoose (tema nimetas ennast Rein Veidemanni arvustusest ajendatuna uhkelt Metakirjanikuks, mina ennast tagasihoidlikult Hanseniks). Isiklikust elust me enamasti ei rääkinud, tervisest väheke, ikka oli käsil mingi lugemine ja kirjutamine ning sellega seotud mõtteilm. Eluviis oli teda räsinud, kuid eesti kirjandus, mis mingil seletamatul ja vääramatul kujul tema sees istus, oli saatuselöökide vastu olnud täiesti immuunne. Kui siinkirjutaja kohta võiks vajaduse korral leebelt öelda, et on tegelnud Tuglase ja tema ajajärgu uurimisega, siis Arno Oja kohta tuleb öelda: ta oli eesti kirjanduse entsüklopedist. Ta ei olnud millessegi ennastunustavalt süvenenud, aga oli kõikjal kohal, tundis taimeliike nagu botaanik ja tänavanurki nagu giid. Võtkem „Kajaloodi vari" suvalisest kohast lahti ja asugem teele. Tee viib kohe igale poole: Ervin Õunapuu, Olle Lauli, Rein Veidemann, Rein Raud, Holger Kaints, Toomas Raudam, Tarmo Teder, Peeter Sauter, Maarja Kangro, Valdur Mikita, Sofi Oksanen, Helvi Jürisson, Andres Langemets, Doris Kareva, Jürgen Rooste, Livia Viitol, Leili Iher... kui mainida üksnes mõningaid peatusi. Arno Oja mälu oli endiselt kõrgtasemel, nii nagu siis, kui ta meid sellega Peda loengusaalis üllatas. Ja see mahutas palju rohkem kui andmeid eesti kirjanduse kohta. Ristsõnade ajakirjad (mida

[2] **A. Oja**, Elukevad saare peal. – A. Oja, Eesti kirjandusmaastikul. Kirjutisi 2016–2020. Tallinn: EKSA, 2021, lk 235.

[3] **A. Oja**, Kalju Lepiku „Tõde ja õigus". – A. Oja, Kajaloodi vari. Artikleid ja arvustusi 1989–2016. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2016, lk 24–26.

mul külla tulles ikka kaasa paluti tuua) saavad liiga kiiresti läbi, kurtis ta vahel.

Arno suhtus inimestesse üldiselt hästi. Ise elus palju patustanuna ei tõtanud ta hukka mõistma teisi ja teistmoodi patustanuid, liiatigi oli ta tõestanud, et inimlikkuse tuum võib säilida väliselt ebainimlikkegi vorme võtvas eluvoos. Tema arvustustele on ette heidetud liigset sõnamängulisust ja põhjendamatut assotsiatiivsust, mis ähmastab selge hinnangu. Aga mina näeksin siin mingit kordumatut, arnoojalikku käesirutust, empaatiataotlust sõna kaudu tolle müstilise Teise mõistmiseks või vähemalt aimamiseks, puudutamiseks. Ta ei olnud kunagi minu kombel koos Mart Mägraga looduses matkanud (kuigi Mägra sisutäpsetel loengutel olime koos istunud), aga ometi elab tema arvustus Vesipapi valitud luuletustele sellesse looduskeskkonda ja selle märksõnadesse (avarilm, Ilmasammas, jumaline) sisse suure empaatiaga.[4] Ja ma arvan, et selliseid, kas või korraks tabatud Teise olemuslikke puudutusi on tema kirjatöödes peidus rohkesti.

Oma empaatiameeles suhtus ta mõistvalt ka Juhan Smuuli, kui kirjanike liidus kerkis küsimus kirjaniku bareljeefi ajakohasusest kirjanike maja seinal. Meenub meie natuke heitlik vestlus – on olukordi, kus igas suunas on raske võrdselt avatud olla, ja ma võisin muu hulgas arendada tema enda kirjatööst sündinud kujutluspilti: kirjanike maja seinal on Kalju Lepiku, selle luule-Tammsaare sümfooniliselt lainetav bareljeef. Ja sinna juurde raiutud mõni autorile iseloomulik tsitaat. Merest tõusnud on maa. Või midagi muud samasugust müütiliselt suurejoonelist. Ammendava põhjenduse niisuguse bareljeefi paigutamiseks kirjanike maja seinale leiab Arno Oja raamatust „Kajaloodi vari" (lk 23–29).

Pronksi valatud Jaan Kross püstitati kõnesoleva paiga lähedusse 2022. aastal, ei mäleta, kas Arno seda oma ihusilmaga enam vaatama jõudis. Tema käimine muutus viimastel aastatel üha vaevalisemaks. Aga kujutleda, kuidas me kõnnime kergel sammul nende kahe – Krossi ja Lepiku – vahelt läbi, nagu oleksid nad elus, isegi kui meie oleme juba surnud, võis ikka. Ja ei oleks midagi loomulikumat, midagi enesestmõistetavamat kui see, et asjad on just nii ja mitte teisiti.

TOOMAS HAUG

[4] **A. Oja**, Linnumehe kojujõudmine. – A. Oja, Kajaloodi vari, lk 54–56.